

Intervjuu

Mari Must

Mari Must, keeleteadlane, 1956–1975 keele ja kirjanduse instituudi murdesektori juhataja. Sündinud 11. novembril 1920 Tartus. Erialalt filoloog, õppinud Tartu ülikoolis ajaloo-keeleteaduskonna keeleteaduse osakonna eesti keele ja kirjanduse erialal. Filoloogiakandidaat aastast 1954, väitekirj „Vene-eesti suhete kajastumine lõuna-eesti murrete sõnavaras”.

Mari Must on uurijana avaldanud eesti murdeid käsitlevaid artikleid ning raamatuid, nt „Põhja-eesti keskmurde läänepiirist” (1958), „Haruldasi sõnu kirde-eesti rannikumurdest” (1960), „Vene-eesti kakskeelsus Kirde-Eestis” (1965), „Põhja-Harjumaa keelest” (1974), „Kirderannikumurre. Häälikuline ja grammatiline ülevaade” (1987), „Vene laensõnad eesti murretes” (2000), koos A. Univerrega „Põhjaeesti keskmurde häälikulisi ja morfoloogilisi peajooni” (2002). Mari Musta juhtimisel algas tekstiköidete sarja „Eesti mured” avaldamine, millest kesk- ja rannikumurde köide (1965, 1995) on tema enda koostatud, samuti on ta koos E. Juhkamiga kokku seadnud murdeplaate.

Millised olid Teie kokkupuuted murretega lapsepõlves? Kas Teil on olnud vanavanemaid, kes on rääkinud murret?

Mul oli vanaema tõesti, Hargla vanaema, Mõnistest, minu isa oli Mõniste mehka. Nii neid kutsutakse, Mõniste mehi. Hargla jaguneb mitmeks alamurrakuks. Hargla keskosas, eriti veel lääneosas räägitakse natuke teistsugust murret, mis juba läheneb Sangastele ja Karu-

lale. Minu isa oli pärit kihelkonna kaguosast, Mõnistest, mis on see kõige viimane sopp, vastu Lätimaad. Seal oli kõige kangem Hargla murrak. Hargla murrak oli Võru murrakutest täiesti erinev, väga omapärane. Minu vanaema rääkis seda ilusat murret eluaeg. Nii et selle Hargla murrakuga puutusin ma kokku lapsepõlves ja nooruses, kuigi vanaema oli siis juba väga vana, üle 90 aasta vana.

Minu vanaema oli talust pärit ja abiellus talusulasega. Hiljem pidas vanaisa vist metsavahiametit. Aga kuidagi juhtus nii, et nad panid minu isa, kes oli kõige vanem poeg, Tartu õpetajate seminari, kus ta sai õpetajakutse. Minu isa oligi eluaeg kooliõpetaja.

Aga emapoolsed vanavanemad?

Emapoolsed vanavanemad on hoopis teiselt poolt, Peipsi äärest, Mustvee lähedalt. Seal on juba Kodavere murrak, idamurre. Seda vanaema ma ei mäleta. Aga mul on ema jutust meeles, et kui vanaema oli olnud surivoodil, siis ema oli ütelnud vanaemale: „Ema, eks sa räägi ka midagi.” Ja vanaema oli vastanud: „Minu reakimised on reagitud”. Kui mina hiljem sealkandis käisin, siis seal niisugust keelt enam ei räägitud. Vanavanemad elasid Mustveest kolme kilomeetri kaugusel Raja külas, mis tegelikult oli vene küla, kus eesti peresid oli üsna vähe. Ma elasin sealkandis lapsepõlves palju, ema õde pidas vanaisa kohta. Minu isa oli seal kooliõpetaja ning seal nad minu emaga tuttavaks saidki.

Mis keeles ema ja isa omavahel rääkisid?

Nemad rääkisid ikka kirjakeelt.

Kas nende keeles murdesugemeid oli?

Ma ei tea, et oleks olnud. Minu emal ei olnud küll erilist kooliharidust, ta oli käinud ainult kihelkonnakoolis, aga ta oli muidu ärksa hingega inimene. Minu meelest rääkis ta ikka normaalset eesti keelt, tema küll mingit murret ei rääkinud. Nii et Kodavere murrak on mulle võõras, hiljem kuuldud. See oli, nagu öeldud, tegelikult vene küla, seal räägiti pigem kohalikku vene murrakut.

Kui Teie ise kooli läksite, kas siis räägiti midagi murretest?

Vist ei räägitud, ma küll ei mäleta; ka keskkoolis mitte. Murretega ei olnud mul tegemist, nii et kui ma hiljem murrete sisse sattusin, siis see oli küll pigem juhus. Ma läksin eesti keelt õppima selle mõttega,

et minust saab eesti keele õpetaja. Alguses soovitati mul valida veel mingi aine, näiteks inglise keel. Eesti ajal oli õpetajakoha saamine kaunis keeruline. Vallal oli oma komisjon, kes õpetajaid valis – see oli nagu orjaturg, omamoodi päris kole asi. Vanasti pidi inimene vaeva nägema, et õpetajakohta saada, ta pidi käima eksameid andmas. Nii et ma valisingi inglise keele lisaks, aga ülikooli inglise keele lektor mulle ei istunud. Eesti filoloogias olid jällegi niivõrd huvitavad ja haruldased õppejõud, nagu Paul Ariste ja Andrus Saareste.

Kas pisikut ei tulnud külge, et hiljem ise õppejõuks saada?

Ei, ma ei jõudnud siis nii kaugele. Mul oli ülikool veel pooleli, kui tulid need nõukogude ajad.

Ning siis hakkasidki Teid murded huvitama.

See oli täiesti kogemata. Pärast sõda, 1945. aasta kevadel oli meil murdepraktika Wiedemanni sõnavara kogumiseks. [Sõnavara koguti 1921. aastast alates F. J. Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatu järgi, küsides keelejuhtidelt, kas nad tunnevad seal esitatud murdesõnu.] Meie kursusest oli pärast sõda viis üliõpilast järele jäänud ja meid jagati murdealadele, mina ei osanud ise midagi tahta. Harglasse ma võib-olla oleksin tahtnud minna, aga ma ei julgenud – mõtlesin, et see on väga raske murre ning ma ei saa hakkama.

Juhendajateks olid väljaõppinud murdekogujad, kes tollal töötasid eesti keele kateedris – Aili Univere ja Salme Tanning. Salme Tanning läks Harglasse ning kutsus endaga kaasa Salme Nigoli. Mina ei julgenud iitsatadagi, et mina tahaks ka Harglasse minna. Univere läks Martnasse, seal oli sõnavara kogumine pooleli. Järele jäime mina ja Ludmilla Rass, meile määrati Juuru. Mina ei olnud Harjumaal üldse käinud ega teadnud sellest midagi.

Ütlesin, et kahju küll, et teistel on bonned kaasas, meie oleme Ludmillaga kahekesi. Ning kas Arnold Kask või kes selle peale tuli, igatahes otsustati, et meiega tuleb Paula Palmeos, kes oli siis juba ülikooli õppejõud. Üliõpilasena oli ta enne sõda ühel suvel Juurus kogumas. Selgus, et tegu on väga toreda inimesega. Juurust algaski siis minu murdekogumine, neli või viis aastat järjest igal suvel. Pärast läksin Wiedemanni kogu lõpetama Lüganusse.

Millised on olnud meeldejäavamad kogumisretked?

Üks väga tore murdeekspeditsioon oli 1949. aastal Kihnu. See oli kompleksekspeditsioon, kus oli rahvaluulikuid, etnograafe ning meie Salme Tanninguga olime kahekesi keeleinimesed. Kokku kestis see ekspeditsioon umbes kolm nädalat. Seal oli meil ühiseid koosolekuid ning me saime kogemusi teiste kogujate käest.

Teine tore käik oli Setumaale, teaduste akadeemia loomise ajal. See oli samuti kompleksekspeditsioon. Seal oli meil esimest korda kasutada magnetofon, mis oli raadiost laenatud. See oli terve suur veohobusekoorem, kast ise ning patareid, millega liiguti külast külla. Seal olid kaasas muusika üleskirjutajad, näiteks Anatoli Garšnek ja Heljo Sepp, rahvaluulik Veera Pino, ise setukene. Mina ajasin siis juba taga vene laensõnu, oma diplomitöö ja hiljem väitekirja jaoks.

Need ekspeditsioonid olid huvitavad ja õpetlikud, kuna sai näha, mis võtteid teiste alade inimesed kasutavad. Siis hakkasidki mind murded üha rohkem huvitama ning õpetajaasja jätsin täiesti katki. Õpetajakutse ma muidugi sain, aga rohkem ei ole ma ka õpetanud kui see viis tundi, mis ma õpetajaeksami sooritamiseks pidin andma.

Teil on lindistajana väga suur praktika.

Jah, siis tulid ju need magnetofonid. Esimest korda olime Setus selle raadio masinaga. See oli omamoodi suur elamus, et jutt jäi lindile.

Kuidas keelejuhti selle hirmsa tehnika juuresolekul rääkima saada?

Tõesti imelik oli, et paljusid see lihtsalt ei häirinud, nad ei teadnudki ilmselt, mis asi see on. Näiteks suur murdekoguja Hella Keem, kes on palju nii üles kirjutanud kui lindistanud, ei kannatanud alguses üldse neid raadioid, ta arvas, et keelejuhid ei saa räägitud. Pärast nägi ta, et see häirib ainult mõnda üksikut.

Kas inimesed pärast sõda julgesid üldse rääkida või suhtusid umb-usuga?

Oli selliseid ka. Näiteks Juurus, kui me Paula Palmeosega kõigepealt käisime keelejuhte otsimas ja üles kirjutamas, oli ühes külas üks vana perenaine, kes ütles meile vihaselt: „Kõik on mult üles kirjutatud, oma Kaiu keelt ma üles kirjutada ei lase, selle viin ma hauda.” See oli ka kohe sõja järel, 1945. aastal.

Me käisime ikka seljakotid seljas ja meilt küsiti ka, et mis kaupa me toome. Siis käisid ju linnast inimesed asju – pudi-padi ja riideid –

maal toidukauba vastu vahetamas. Aga ma lausa imestangi, et ei juhtunud mingeid pahandusi. Ma käisin ju mitu korda Saaremaal ja Läänemaal, kus tegutsesid metsavennad. Saaremaal olin ükskord Leisi alevis ühes majas, kus elasid ka vene ohvitserid, kes kaardistasid Saaremaad. Ma tahtsin minna Pammana poolsaarele ühe memme juurde, kui mulle tuli metsas vastu üks vene ohvitser, kes meie majas elas. Ta uuris minult, kuhu ma lähen, ning saanud teada, oli ta väga imestunud, et kavatsen üksipäini läbi selle paksu metsa minna. Ta ütles, et alles paar päeva tagasi tulistati seal metsa vahel ühte nende asjameest. Aga mis mul üle jäi, ma pidin ikka sinna minema ju.

Lüganusest ja suurtest Alutaguse metsadest rääkimata. Sel ajal käis väike rong Mustveest Sondasse, peatusest oli veel oma kümme kilomeetrit minna minu sihtkohta. Mul oli vaja jala minna läbi heinamaade, läbi metsade; praegu lausa imestan, kuidas ma üldse oskasin sinna minna. Aga läksin ja tulin tagasi ka. Siis oli oktoobrikuu, vihma sadas koledasti, heinamaad olid vett täis. Kui ma ühest taluõuest läbi läksin, oleks mul nagu põlvini mudast lakksääririkud, porisaapad jalas olnud. Palja jalu tulin, ega mul ei olnud võimalik midagi jalas hoida, hiljem pesin jalad kraavis puhtaks.

Mul oli Juurus välja töötatud oma marsruut, neljas-viies kohas käisin päevas. Ükskord oli mul vaja seal oma komanderingut tembeldada. Mind kutsuti täitevkomiteesse esimehe juurde. See uuris komanderingupaberit ning päris, et mida ma teen ja misjaoks ma olen sinna tulnud. Rääkisin talle ära. Siis küsis, et kus ma käin, kellega ma räägin. Mul oli õnneks seal üks keelejuht, Muru Ann, kelle vallaspoeg oli kohalik miilits. Mul oli siis hea ütelda, et ma käin Ann Paela juures. Aga esimees vastu, et mis ma käin, mida ma kirjutatan. Mina otsisin oma märkmed üles ja lugesin talle ette ilusas Juuru murrakus, mis mul oli sinna kirja pandud. Siis tembeldati mu komandering ära.

Rohkem pole mult midagi uuritud. Need, kes käisid Venemaa osas, Ingerimaal, neil oli raskem.

Kas Teil oli ka mõni lemmikkeelesjuht?

Paratamatult ikka kujunes välja. Võib-olla seesama Muru Ann, teine oli [Juurus] Toomja külas Läti talus, kena memmeke. Tema juures õppisin ma kangakudumist. Mul oli etnograafiamuuseumi küsitluskava kangakudumise jaoks, aga ma ise ei teadnud sellest mitte midagi.

Keelejuht ütles, et tema hakkab kangast kuduma järgmisel kevadel. Kuna mul oli suur tahtmine samuti kuduma õppida, ütlesin talle, et ärgu enne kuduma hakaku, saatku mulle sõna ning ma tulen kohale. Saatiski mulle lapsega sõna, et hakkab kangast üles panema. Ja siis ma käisingi päevast päeva tema juures. Küsitluskava oli mul kaasas ning ta ise jutustas mulle, mis ta parasjagu teeb. Nii et ma kirjutasin kogu selle kanga kudumise üles ja ise õppisin ka. Ma õppisin palju asju, mida ma polnud varem kuulnud ega näinud. Sepal näiteks käisin ühe peremehega hobust rautamas.

Kas mehed ja naised on keelejuhtidena kuidagi erinevad?

Ei, olenes ikka inimesest, mehi oli ka väga toredaid. Näiteks Juuru keelejuht, Matsi talu peremees Hans Kütsen, kelle juures ma neljal suvel elasin. Ta käis ka Tallinnas ning Pertti Virtaranta lindistas teda, sest soomlasi maale [Tallinnast välja] siis ei lubatud.

Mis maarahvas arvas sellest, mis Te teete?

Eks neid arvamisi oli mitmesuguseid. Neid, kes pahasti arvasid või tõrksad olid, eks neid oli ka – nendega ei olnudki midagi teha, jätsid sinnapaika. Läksid otsisid mõne sõbraliku inimese, kellega sai juttu ajada. Me rääkisime kõik ilusasti ära, et me oleme Tartu ülikoolist või muuseumist, sest teaduste akadeemia oli niivõrd uus ja võõras asi, et see ei olnud neile tuttav. Üritasime ise ka murdekeelt oma jutu sekka põimida. Ma ei mäleta, et oleks erilisi raskusi olnud kontakti leidmisega.

Muru Ann näiteks oli väga uhke, et tema juures tehakse lahti see suur paks raamat [Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamat] ja kirjutatakse temalt üles sõnu, mis lähevad veel suuremasse raamatusse [eesti murrete sõnaraamatusse].

Teie jutu järgi suhtusid inimesed murdeuurimisse sellal kui tähtsasse töösse, aga kuidas on tänapäeval?

Praegu on täiesti teine maailm. Juba need inimesed, kes olid lõpetanud kuueklassilise kooli, meile enam keelejuhiks ei kõlvanud. Nad ei rääkinud enam kohalikku murret. Kui nad ka üritasidki rääkida, siis see oli juba poolmurre, samuti oli sel inimesel ka täiesti teine suhtumine asjasse. Meile sobisid ainult need, kes olid maksimaalselt neli klassi külakoolis käinud. Praegu pole aga ühtegi inimest, kes oleks ainult kuus klassi lõpetanud. Inimesed loevad rohkem, aga meie

-----

keelejuhid polnud peale laulu- või jutluseraamatu enamasti ühtki muud raamatut lugenud.

Nii et eesti murretele on hoobi andnud üldhariduslik koolisüsteem?
Paratamatult. Võib-olla siin mõni vana memm või taat veel tahab oma külas vanast keelest kinni hoida. Aga isegi kui ta tahab, siis ta ei saa, sest ka maainimese jaoks on elu nii muutunud, just sõnavara. Igas majas on olemas raadiod ja telerid, peab neid kuidagi nimetama, aga nende jaoks ei ole enam murdesõnu. Minul valutab süda praegu rohkem eesti keele pärast, see tuleb eelkõige säilitada. Murded on head ja toredad asjad, aga nende aeg on ümber saamas.

See keel, mida praegu nimetatakse murdeks, pole Teie meelest enam õige murre.

Loomulikult ei ole. See, mida võrukesed praegu teleris ja raadios räägivad, pole ju enam puhas murre, see on rikutud murre, pole ta kirjakeel ega murre.

Mis murre on Teile kõige hingelähedasem?

Raske ütelda. Vast Hargla, kuigi sellega ma olen kõige vähem tege- mist teinud.

Mida murdealast võiks veel teha, on Teil südamel mõni uurimis- teema?

Lõuna-Eesti osas on avarad uurimisvõimalused. Aga küll oleks tore, kui me need materjalid, mis meil arhiivis lintidel on, saaks litereeri- tud ja trükkis avaldatud. Mida rohkem sealt suudaks publitseerida, seda parem.

Küsitlenud

Mari-Liis Kalvik ja Mari-Epp Tirkkonen